

9. Червона книга України. Рослинний світ / за ред. Я. П. Дідуха. – К. : Глобалконсалтинг, 2009. – 912 с.
10. Яценко П. Т. Рослинний світ Шацького національного природного парку / П. Т. Яценко // Наук. вісн. ВНУ ім. Лесі Українки : матеріали I Міжнар. наук.-практ. конф. «Шацький національний природний парк: регіональні аспекти, шляхи та напрями розвитку». – 2007. – № 11, ч. 1. – С. 166–171.
11. Mosyakin S. L. Vascular plants of Ukraine. A nomenclature checklist / S. L. Mosyakin, M. M. Fedoronchuk. – Kyiv, 1999. – XXIV + 345 p.
12. Polska Czerwona Księga roślin / red. K. Zarzycki, R. Kaźmierczakowa. – Kraków, 1993. – 310 s.

Стаття надійшла до редколегії
12.10.2013 р.

УДК 502.75(477.38)

І. О. Скоропляс – молодший науковий співробітник
Кременецького ботанічного саду;
В. М. Баточенко – старший науковий співробітник
Національного природного парку «Північне Поділля»;
О. І. Скакальська – науковий співробітник
Кременецького ботанічного саду

Нове місцезнаходження *Carlina cirsioides* Клоков на території геоморфологічного району Гологори

Роботу виконано на базі Кременецького ботанічного саду

У статті подано геоботанічний опис нового місцезростання занесеного до Червоної книги України рідкісного ендемічного виду відкасника осотоподібного (*Carlina cirsioides* Klokov) на території геоморфологічного району Гологори (г. Зарваниця, Золочівський район Львівської обл.). Лучно-степова рослинність тут представлена формаціями *Dactyletum glomeratum*, *Brachypodieta pinnati*, *Molinetum caerulea*, які утворюють асоціації *Dactylis glomerata* + *Galium verum*, *Brachypodium pinnatum* + *Poa pratensis*, *Molinia caerulea* + *Anthericum ramosum*. Отримані дані засвідчують сприятливі умови для подальшого розвитку і самопідтримання популяції у ценозі. У цьому місці зростає численна популяція анемони нарцисоквіткової (*Anemona narcissiflora* L.). Виявлено зростання сеслерії голубої (*Sesleria caerulea* (L.) Ard.), інших видів, занесених до Червоної книги України – *Lilium martagon* L., *Succicella inflexa* (Kluk.) G.Beck.

Ключові слова: рідкісний вид, *Carlina cirsioides* Klokov, ценопопуляція, ювенільні, іматурні, віргінільні, генеративні особини.

Скоропляс І. А., Баточенко В. М., Скакальська О. І. Новое местонахождение *Carlina cirsioides* Клоков на территории геоморфологического района Гологоры. В статье представлено геоботаническое описание нового местообитания занесенного в Красную книгу Украины редкого эндемичного вида колосника осотовидного (*Carlina cirsioides* Klokov) на территории геоморфологического района Гологоры (гора Зарваница, Золочевский район Львовской обл.). Лугово-степная растительность тут представлена формацией *Dactyletum glomeratum*, *Brachypodieta pinnati*, *Molinetum caerulea*, которые образуют ассоциации *Dactylis glomerata* + *Galium verum*, *Brachypodium pinnatum* + *Poa pratensis*, *Molinia caerulea* + *Anthericum ramosum*. Проективное покрытие *C. cirsioides* – 10 %. Проанализирована структура популяций данного вида. Полученные данные свидетельствуют о благоприятных условиях для дальнейшего развития и самоподдержания популяции в ценозе. Также в данном месте произрастает многочисленная популяция ветреницы нарцисоцветковой (*Anemone narcissiflora* L.). Вывявлено произрастание сеслерии голубой (*Sesleria caerulea* (L.) Ard.), других видов, внесенных в Красную книгу Украины – *Lilium martagon* L., *Succicella inflexa* (Kluk.) G.Beck.

Ключевые слова: редкий вид, *Carlina cirsioides* Klokov, ценопопуляція, ювенільні, іматурні, віргінільні, генеративні рослини.

Skoroplyas I. O., Batochenko V. M., Skakal's'ka O. I. The New Location *Carlina Cirsioides* Klokov on the Territory of the Geomorphological District Holohory. The article contains a geobotanic description of a new habitat of rare endemic species *Carlina cirsioides* Klokov. (Red Book of Ukraine) in the geomorphological area Gologory

(g. Zarvanytsya, Zolochovsky district, Lviv region.). Steppe meadow is represented by *Dactyletum glomeratum*, *Brachypodieta pinnati*, *Molinetum caerulea* formations, which form the Associations of *Dactylis glomerata* + *Galium verum*, *Brachypodium pinnatum* + *Poa pratensis*, *Molinia caerulea* + *Anthericum ramosum*. Projective cover *C. cirsioides* – 10%. The structure of populations of this species is analyzed. These data suggest favorable conditions for further development and self-restoring in communities populations. Also numerous population of *Anemona narcissiflora* L. were detected. Other species listed in the Red Book of Ukraine – *Sesleria caerulea* (L.) Ard., *Lilium martagon* L., *Succicella inflexa* (Kluk.) G. Beck. and Lviv region rare plants *Mercurialis ovata* Sternb. et Hoppe, *Ranunculus zapalowiczii* Pacz, *Senecio umbrosus* Waldst. et Kit., *Veratrum nigrum* L. were found.

Key words: rare species, *Carlina cirsioides* Klokov, coenopopulations, juvenile, immaturni, virhinilni, generative individuals.

Постановка наукової проблеми та її значення. Починаючи з другої половини ХХ ст., охорона та збереження генофонду рідкісних і зникаючих видів рослин стала однією з головних проблем сучасності. Останні п'ятдесят років, а надто ж нині, велику тривогу викликає швидка зміна рослинного світу внаслідок антропогенної діяльності, особливо поблизу населених пунктів, що призводить до зникнення корінних екосистем і заміни їх новими, неврівноваженими системами рудерально-сегетального типу. У зв'язку з цим значна кількість цінних та цікавих, насамперед раритетних видів рослин зі складною біологією розвитку, які консортивно пов'язані з іншими компонентами екосистем, безповоротно зникають. Зникнення цих видів може мати катастрофічні наслідки для біосфери. Тому важливою запорукою у справі охорони раритетних видів є їх виявлення і запровадження системних механізмів збереження [11].

У зв'язку з цим постає питання про необхідність обліку і вивчення популяцій рідкісних видів рослин, яким загрожує вимирання та зникнення. До таких видів належить і *Carlina cirsioides* Klokov, яка, зокрема, зростає на горі Зарваниці, в околицях с. Зарваниці Золочівського району Львівської області, що належить до геоморфологічного району Гологори (північно-західне Поділля).

Аналіз досліджень цієї проблеми. Комплексних популяційних досліджень виду *Carlina cirsioides* Klokov на степових схилах гори Зарваниці до цього часу не було проведено.

Метою нашої роботи було проведення комплексних популяційних досліджень цього виду на степових схилах гори, яку місцеві жителі називають Зарваницькою.

Матеріали і методи дослідження. В основу роботи покладено матеріали польових досліджень, що їх провели автори в серпні 2013 року на степових ділянках г. Зарваниці. Дослідження проводили маршрутним методом. При геоботанічному дослідженні об'єктів здійснювали описи за загальноприйнятими методиками. Окрім оригінальних досліджень, для хорологічного аналізу рідкісних видів рослин критично опрацьовані літературні дані та матеріали з фондів гербаріїв Інституту ботаніки ім. М. Г. Холодного НАН України (KW), Національного ботанічного саду ім. М. М. Гришка (КВНА), Київського національного університету ім. Т. Шевченка (KWS), Львівського національного університету ім. І. Франка (LW), Державного природознавчого музею НАН України (LWS), Інституту екології Карпат (LWE).

Дослідження популяцій здійснювали за загальноприйнятими методиками Т. О. Работнова [12], назви видів наведено відповідно до зведення С. І. Мосякіна та М. М. Федорончука [21]. Отримані результати опрацьовували статистично на ПК з використанням програм Microsoft Office World та Microsoft Office Excel 2003, 2007.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. У зведеннях ботанічних досліджень Волино-Подільської височини ми не виявили згадок місцезростання *C. cirsioides* на г. Зарваниці. Серед гербарію Інституту ботаніки ім. М. Г. Холодного НАН України (KW), Національного ботанічного саду ім. М. М. Гришка (КВНА), Київського національного університету ім. Т. Шевченка (KWS), Львівського національного університету ім. І. Франка (LW), Державного природознавчого музею НАН України (LWS) та Інституту екології Карпат (LWE) також не було знайдено зборів відкасника осотоподібного з цієї місцевості. Тому ми вважаємо цей вид новим для флори околиць с. Зарваниці.

Водночас є побічні дані про те, що флору цього урочища досліджував Юзеф Мондальський (Józef Maďalski, 1902–1995) у 1936 році, але гербарні збори саме цього виду із гори Зарваниці в Україні не відомі. Маємо також усне повідомлення О. Т. Кузяріна, наукового співробітника Державного природознавчого музею у Львові, який при дослідженні заплави річки Золочівки в околицях села

Зарваниці в 1990 році помітив зростання відкасника осотоподібного на прилеглій до заплави горі, проте гербарного матеріалу не було зібрано і зростання не досліджувалося.

C. cirsioides – малопольсько-люблінсько-волиноподільсько-придніпровський, реліктовий, ендемічний, багаторічний полікарпічний вид, внесений до третього видання Червоної книги України та Європейського червоного списку [4–6; 16; 17; 19].

Ареал поширення охоплює частину Польщі та Україну, а саме Волино-Подільську височину та південну частину Полісся. За літературними та гербарними даними цей вид відомий для:

- Вінницької області [16];
- Житомирської – **ур. Агатівка** (Шехазкевич, 1947, KW), **Крошня** (Монтрезор!; Левандовський, 1892! KW; Орлов, 1999 [9]);
- Івано-Франківської – **ур. Бручева** (Дмитраш, Шумська, 2011 [3]), **ур. Великі Голди** (Дмитраш, Шумська, 2011 [3]), **ур. Гора Харева** (Дмитраш, Шумська, 2011 [3]), **ур. Горожанка** (Дмитраш, Шумська, 2011 [3]), **ур. Дачне** (Дмитраш, Шумська, 2011 [3]), **ур. Камінь** (Дмитраш, Шумська, 2011 [3]); **г. Касова** (Кагало, 1988, LW; Кузярін, 1991, LWS; Драпайло, 2002, KW), **г. Книшова** (Мельник, Парубок, 2004 [7]), **ур. Сімлин** (Дмитраш, Шумська, 2011 [3]), **г. Чорна** (Куковиця, Шеляг-Сосонко, 1968, KW), **г. Чортова** (Дідух, Шеляг-Сосонко, 1977, KW; Шуმიлова, 1981, KW; Кагало, 1987, LW; Мельник, Парубок, 2004; Дмитраш, Шумська, 2011 [3; 7; 13]);
- Київської [16];
- Львівської – **ур. Гологірка** (Скоропляс, Баточенко, 2013 [15; 18]), **околиці м. Броди** (Klöber E. [2; 20]), **г. Лиса** (Бухало, 1955, LW; Панчишина, 1960, LW; Шеляг-Сосонко, Куковиця, 1968, KW; Зеленчук, 1981, LW; Кагало, 1983, LW; Зеленчук, 1985, LW; Заверуха, 1986, KW; Загульський, 1988, LW), **г. Макітра** [7; 18], **г. Сипуха** (Бухало, 1955, LW);
- Тернопільської – **Городницькі Товтри** (Кагало, 1995, LWKS; Оліяр, 2010 [8]), **г. Могила** (Мельник, Парубок, 2004 [7; 14]);
- Хмельницької – заповідне **урочище «Адамове Займисько»** (Зволяннюк, Мельник, Баточенко, 2005, KWHA; Андрієнко [1]).

На горі Зарваниці ми досліджували сучасний стан трьох ценопопуляцій.

Ценопопуляція № 1 розміщена на вершині гори. Площа – 10 м². Ґрунти – дерново-карбонатні. Лучно-степова рослинність представлена формацією *Dactyletum glomeratum*, яка утворює асоціацію *Dactylis glomerata* + *Galium verum*. Домінантами виступають *Dactylis glomerata* L. (30 %), *Galium verum* L. (20 %). Проективне покриття *C. cirsioides* становить <1 %. До складу трав'яного покриву також входять *Achillea millefolium* L., *Artemisia vulgaris* L., *Asparagus officinalis* L., *Calamagrostis epigeios* (L.) Roth, *Campanula glomerata* L., *Carlina vulgaris* L., *Centaurea jacea* L., *Cichoricum intybus* L., *Echium vulgare* L., *Elytrigia repens* (L.) Nevski, *Fragaria viridis* L., *Hieracium pilosella* L., *Molinia caerulea* (L.) Moench, *Medicago falcata* L., *Origanum vulgare* L., *Parthenocissus guinguefolia* Planch., *Plantago lanceolata* L., *P. media* L., *Poa pratensis* L., *Salvia pratensis* L., *Sesleria caerulea* (L.) Ard. (гербарій передано до KWHA), *Tanacetum vulgare* L., *Taraxacum officinale* Wigg., *Tussilago farfara* L., проективне покриття яких 1–5 %.

Ценопопуляція № 2 розміщена внизу схилу гори. Площа – 7 м². Ґрунти – дерново-карбонатні. Лучно-степова рослинність представлена формацією *Brachypodieta pinnati*, яка утворює асоціацію *Brachypodium pinnatum* + *Poa pratensis*. Домінантами виступають *Brachypodium pinnatum* (L.) P. Beauv. (30 %) та *Poa pratensis* L. (20 %), співдомінантами є *C. cirsioides* (10 %), *Dactylis glomerata* L. (10 %), *Clematis recta* L. (10 %). До складу трав'яного покриву входять також *Anthericum ramosum* L., *Campanula glomerata* L., *C. persicifolia* L., *Eryngium campestre* L., *Elytrigia repens* (L.) Nevski, *Fragaria viridis* L., *Galium verum* L., *Geranium sanguineum* L., *Mercurialis ovata* Sternb. et Hoppe, *Molinia caerulea* (L.) Moench, *Medicago falcata* L., *Origanum vulgare* L., *Orobanche ramosa* L., *Plantago lanceolata* L., *P. media* L., *Primula veris* L., *Prunella grandiflora* (L.) Scholl., *Salvia pratensis* L., *Tanacetum vulgare* L., *Taraxacum officinale* Wigg., *Thesium* L., *Trifolium alpestre* L., проективне покриття яких 1–5 %.

Ценопопуляція № 3 розміщена на схилі гори. Площа – 5 м². Ґрунти – дерново-карбонатні. Лучно-степова рослинність представлена формацією *Molinetum caerulea*, яка утворює асоціацію *Molinia caerulea* + *Anthericum ramosum*. Домінантами виступають *Molinia caerulea* (L.) Moench (30 %)

та *Anthericum ramosum* L. (20 %), співдомінантами є *C. cirsioides* (10 %), *Veratrum nigrum* L. (15 %), *Brachypodium pinnatum* (L.) P. Beauv. (10 %). До складу трав'яного покриву входять також *Anemone narcissiflora* L. (гербарій передано до KWHA), *Campanula glomerata* L., *C. persicifolia* L., *Carlina vulgaris* L., *Chamaecytisus ruthenicus* D., *Digitalis grandiflora* Mill., *Eryngium campestre* L., *Euphrasia officinalis* L., *Eupatorium cannabinum* L., *Gentianella amarella* (L.) Boern., *Geranium sanguineum* L., *Medicago falcata* L., *Origanum vulgare* L., *Orobanche ramosa* L., *Plantago lanceolata* L., *P. media* L., *Poa pratensis* L., *Ranunculus zapalowiczii* Pacz., *Salvia pratensis* L., *Lilium martagon* L., *Tanacetum vulgare* L., *Taraxacum officinale* Wigg., *Tussilago farfara* L., *Trifolium alpestre* L., *Thalictrum minus* L., *Veronica* sp., *Valeriana officinalis* L. проективне покриття яких 1–5 %.

У цьому урочищі, на схилах гори Зарваниці, нараховано понад тисячу особин відкасника осото-подібного. З них генеративних особин – 84,2 %, вегетативних – 10,2 %, іматурних – 3,9 %, ювенільних – 1,8 %.

Спектр онтогенетичних станів *C. cirsioides* на г. Зарваниці подано на рис. 1.

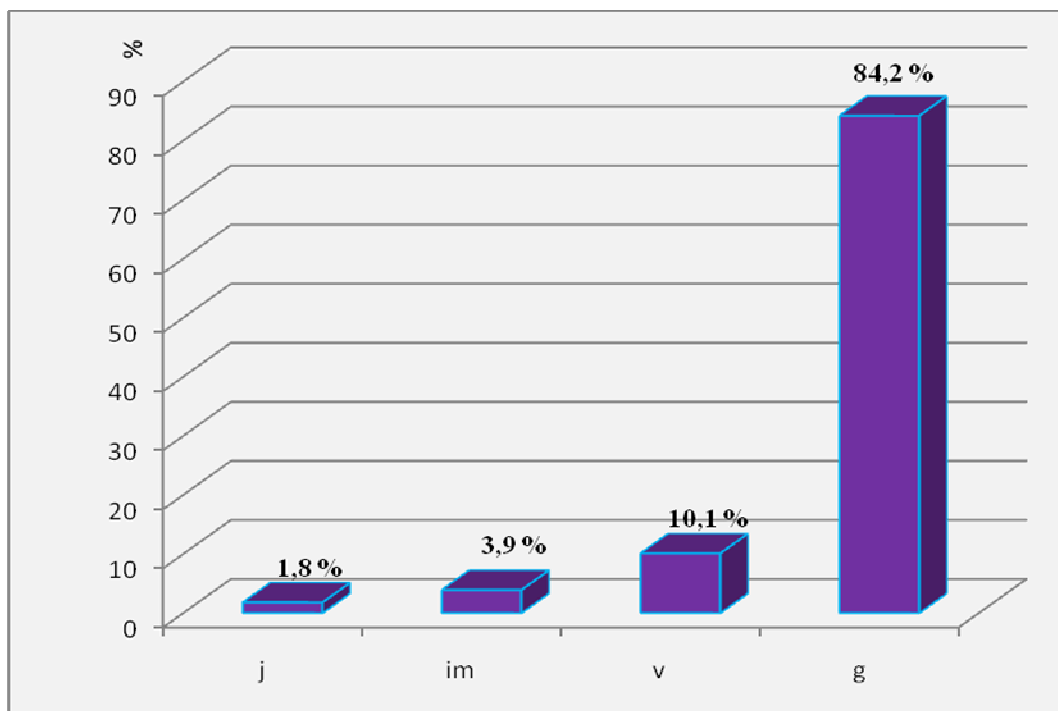

Рис. 1. Спектр онтогенетичних станів *C. cirsioides* на горі Зарваниці

Отримані результати показують, що популяція нормальна, гомеостатична з автономним забезпеченням насіння. Популяція характеризується правостороннім спектром. Мінімум припадає на ювенільні та іматурні особини, що можна пояснити швидким проходженням рослинами цього вікового стану та поганим виживанням проростків під трав'яним покривом. Співвідношення особин прегенеративної фракції і рослин у генеративному стані свідчить про сприятливі умови для подальшого розвитку і самопідтримання популяції у ценозі.

Висновки та перспективи подальших досліджень. *C. cirsioides* як вид занесений до Червоної книги України [16] і підлягає охороні в кожному місцезнаходженні. Особливої уваги потребує нововиявлена популяція на горі Зарваниці. Лучно-степові угруповання, до яких приурочені ценопопуляції *C. cirsioides*, є унікальними осередками зростання не лише цього виду, а й інших видів, занесених до Червоної книги України, зокрема таких, як *Anemona narcissiflora* L., *Lilium martagon* L., *Sesleria caerulea* (L.) Ard., *Succicella inflexa* (Kluk.) G. Beck., та рідкісних рослин Львівської області *Mercurialis ovata* Sternb. et Hoppe, *Ranunculus zapalowiczii* Pacz., *Senecio umbrosus* Waldst. et Kit., *Veratrum nigrum* L. [10].

Враховуючи флористичну різноманітність, високу соцологічну репрезентативність указаних ділянок, задля збереження популяцій рідкісних і зникаючих видів рослин на території гори Зарваниці доцільно створити ботанічний заказник.

Джерела та література

1. Андрієнко Т. Л. Природа унікального краю Малеого Полісся / Т. Л. Андрієнко. – Кам'янець-Подільський : Вид-во ПП Мошинського В. С., 2010. – С. 116.
2. Баточенко В. М. Ернест Клобер і перелік рослин околиць Бродів / В. М. Баточенко // Брідщина – край на межі Галичини й Волині : матеріали VII краєзнав. конф., присвяч. 70-й річниці створення української дивізії «Галичина». – Броди, 2013. – С. 156–171.
3. Дмитраш І. І. Поширення та еколого-ценогічні особливості *Carlina cirsioides* Klokov і *Carlina onopordifolia* Besser. ex Szafer, Kulcz. et Pawl. / І. І. Дмитраш, Н. В. Шумська / Теоретичні та практичні аспекти флорології та фітосозології : зб. пр. Всеукр. наук. конф., присвяч. 90-річчю з дня заснування Ботанічного музею. – К. : [б. в.], 2011. – С. 77–81.
4. Заверуха Б. В. Заповідні відкасики / Б. В. Заверуха // Рідна природа. – 1989. – № 2. – С. 16.
5. Зеленчук Т. К. Онторморфогенез и жизненная форма *Carlina cirsioides* в условиях Западной Подолии / Т. К. Зеленчук, А. Т. Зеленчук. – Львів : [б. в.], 1986б. – 13 с.
6. Клоков М. В. Рід відкасики – *Carlina* L. / М. В. Клоков // Флора УРСР. – К. : АН УРСР, 1962. – Т. 2. – С. 419–431.
7. Мельник В. І. Горицвіт весняний (*Adonis vernalis* L.) в Україні / В. І. Мельник, М. І. Парубок. – К. : Фітосоціоцентр, 2004. – С. 45–50.
8. Оліяр Г. І. Фітораритети природного заповідника «Медобори» з філією «Кременецькі гори» в міжнародних червоних списках / Г. І. Оліяр // Природно-заповідний фонд України – минуле, сьогодення, майбутнє : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., присвяч. 20-річчю природного заповідника «Медобори» (сміт Гримайлів, 26–28 трав. 2010 р.). – Тернопіль : [б. в.], 2010. – С. 460–464.
9. Орлов О. О. Рідкісні та зникаючі види судинних рослин Житомирської області : монографія / О. О. Орлов. – Житомир : Волинь ; ПП «Рута», 2005. – 296 с.
10. Перелік регіонально-рідкісних видів, що потребують охорони в межах Львівської області. Додаток № 2 до рішення від 2 грудня 2003 р. № 193 Львівської обласної ради «Про заходи щодо охорони рідкісних та зникаючих видів рослин на території Львівської області».
11. Попович С. Ю. Раритетне дендрорізноманіття: проблематика та охорона / С. Ю. Попович, О. М. Корінсько // Рослинний світ у Червоній книзі України: реалізація Глобальної стратегії збереження рослин : матеріали Міжнар. наук. конф. – К. : Альтерпрес, 2010. – С. 41–46.
12. Работнов Т. А. Методы изучения семенного размножения травянистых растений в сообществе / Т. А. Работнов // Полева геоботаника. – М. ; Л. : АН СССР, 1960. – 449 с.
13. Скоропляс І. О. *Carlina cirsioides* Клоков червонокнижний вид г. Чортова / І. О. Скоропляс // Збереження та реконструкція ботанічних садів і дендропарків в умовах сталого розвитку (Рада ботанічних садів та дендропарків України) : матеріали IV Міжнар. наук. конф., присвяч. 225-річчю дендрологічного парку «Олександрія» НАН України (23–26 верес. 2013 р.). – К. : [б. в.], 2013. – С. 46–49.
14. Скоропляс І. О. Оцінка стану та вікової структури популяцій *Carlina cirsioides* Клоков на горі Могила Бережанського району / І. О. Скоропляс // Природозаповідання як основна Форма збереження біорізноманіття : матеріали наук.-практ. конф. – Кременець : [б. в.], 2012. – С. 258–264.
15. Скоропляс І. О. Подобиці зростання виду *Carlina cirsioides* Клоков. в урочищі Гологірка / І. О. Скоропляс, В. М. Баточенко // Природно-заповідний фонд Львівщини: стан та перспективи розвитку : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., присв'яч. 15-річчю створення Яворівського національного природного парку (сміт Івано-Франкове). – Львів : [б. в.], 2013. – С. 196–198.
16. Червона книга України. Рослинний світ / за ред. Я. П. Дідуха. – К. : Глобалконсалтинг, 2009. – 912 с.
17. Черняк В. М. Рідкісні та зникаючі рослини Тернопільщини з Червоної книги України / В. М. Черняк, Г. Б. Синиця. – Тернопіль : Навч. книга – Богдан, 2008. – С. 80.
18. Шовган Ю. А. Літопис природи Національного природного парку «Північне Поділля». Т. 1 / Ю. А. Шовган, В. М. Баточенко, Т. І. Петрик. – Броди : НПП «Північне Поділля», 2013. – 240 с.
19. European Red List of Vascular Plants. / M. Bilz., S. P. Kell, N. Maxted and R. V. Landsdown. – Luxembourg : Publications Office of European Union, 2011. – 230 p.
20. Klöber E. Wykaz roślin z okolicy Brodów / E. Klöber // Sprawozdanie komisji fizyograficznej s. k. Towarzystwa naukowego krakowskiego, obejmujące pogląd na czynności dokonane po koniec roku 1868, oraz materiały do fizyografii Galicyi. Tom trzeci. – Kraków : W drukarni s. k. uniwersytetu Jagellońskiego pod zarządkiem Konstantego Mańkowskiego, 1869. – S. 113–137.
21. Mosyakin S. I. Vascular plants of Ukraine a nomenclatural checklist / S. I. Mosyakin, M. M. Fedoronchuk. – К. : М. G. Kholodny Institute Botany, 1999. – 345 p.

Стаття надійшла до редколегії
17.10.2013 р.